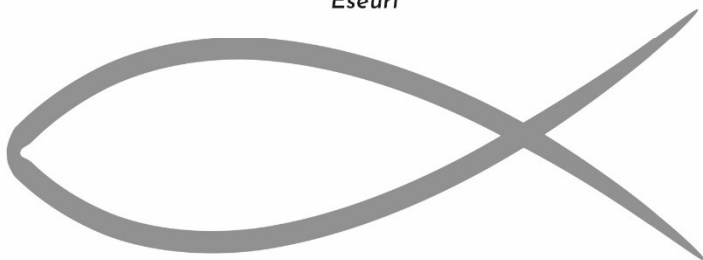

CREȘTINISMUL ÎNTR-O LUME SECULARIZATĂ

•
Eseuri

WOLFHART
PANNENBERG

CREȘTINISMUL
ÎNTR-O LUME SECULARIZATĂ

•

ESEURI

Traducere realizată de Victoria Deliu și Andrei Poganu

UNIVERSUL JURIDIC
BUCUREȘTI
2023

Consecințele problematice ale secularizării culturii

În istoria creștinismului a existat întotdeauna o distincție mai mult sau mai puțin pronunțată între biserică și stat, între sfera spirituală și cea seculară a vieții. Prin aceasta se distinge cultura formată de creștinism de altele, spre exemplu, de cultura islamică. Distincția între spiritual și secular este expresia conștiinței escatologice a efemerității ordinii acestei lumi în fața căreia biserica și viața liturgică mediază participarea la realitatea ultimă a Împărăției lui Dumnezeu – chiar dacă numai într-o formă simbolică, sacramentală.

În acest sens, lumea Occidentului medieval a fost caracterizată de o relativă independență a sferei vieții lumești, într-un mod mai puternic decât cultura bizantină. În Evul Mediu, conștientizarea caracterului lumesc, secular al educației a fost legat, printr-o serie de noi valuri și influențe, de revitalizarea moștenirii antice. Acesta a fost, în special, cazul Renașterii italiene, care, privit din perspectiva de astăzi, nu mai pare un fenomen într-un totul incomparabil, fără precedent, ci mai degrabă, o verigă într-un lanț al renașterilor, început încă din perioada carolingiană.

Cultura seculară a modernității, care a apărut în secolul al XVII-lea, este un fenomen esențialmente diferit. Acum nu mai era vorba despre particularitatea unei sfere seculare din interiorul unei vieți culturale definite în întregime de religia creștină, ci despre o reîntemeiere generală a vieții culturale pe ceea ce este universal uman, lăsând deoparte religiile istorice. În concordanță cu aceasta, în secolul al XVII-lea, recursul la cultura clasică a dobândit o nouă funcție, deoarece nu mai avea la bază o cultură determinată de creștinism, ci se contura ca un model pentru o ordine culturală bazată pe natura umană. Faptul că urmau să-și piardă importanța nu doar diferențele dintre confesiunile

creștine, ci și diferențele dintre creștinism și alte religii, nu a fost clar încă de la bun început. Însă acest lucru a fost o consecință a noii perspective asupra culturii, la fel cum a fost, în ultimă instanță, și relativizarea diferențelor dintre religie și ateism.

Prima și cea mai importantă consecință a acestui nou început cultural a fost emanciparea ordinii *politice* de legăturile sale cu creștinismul. Această emancipare nu a luat imediat forma separării radicale dintre biserică și stat. În multe țări, această consecință nu a fost îndeplinită nici până în prezent și, în plus, separarea dintre biserică și stat poate avea o cu totul altă rațiune. Poate avea ca scop restrângerea religiei la sfera privată, cum a fost cazul la începutul Revoluției Franceze sau în Rusia, după Revoluția din Octombrie. Dar ar putea, de asemenea, să aibă un rol în a împiedica intervenția autorităților politice în deciziile religioase ale cetățenilor și în competiția dintre biserici, cum este cazul în Statele Unite. Conducerea Curții Supreme a Statelor Unite a început, abia recent, să interpreteze Constituția Americană în așa fel încât să trateze religia ca pe o chestiune privată, iar controversa din jurul acestei probleme este încă în plină desfășurare. Așadar, emanciparea ordinii politice de legăturile sale cu creștinismul poate lua varii forme. Dar chiar și în acele țări în care o confesiune creștină este instituită ca religie de stat, religia este subordonată rațiunii de stat, după cum se întâmpla deja în secolul al XVII-lea, în Franța lui Richelieu. În fazele mai târzii, a păstra o religie de stat poate avea chiar funcția de a oferi autorităților un control mai mare asupra vieții bisericii, acestea obligându-se să ia o poziție agnostică sau atee, ca în Suedia sau ca în Republica Democrată Germană. Între aceste două tipuri de state se află cele care oferă un anumit grad de privilegiu și recunoaștere publică acelor biserici ai căror membri alcătuiesc majoritatea populației. Însă chiar și în aceste cazuri, în stadiile avansate ale evoluției culturii moderne seculare, creștinismul nu mai are nicio influență relevantă asupra modului în care o ordine politică se înțelege pe sine, oricât de mult s-ar simți legați personal cei care fac parte din ea de una dintre bisericile creștine.

Cel puțin în unele momente din istoria modernă, emanciparea ordinii statului de legăturile sale cu creștinismul a fost asociată cu

tendința statului de a pretinde autoritate supremă și nelimitată asupra vieții cetățenilor săi, în propriul interes. Acesta a fost cazul în vremea monarhiilor absolutiste, dar și mai târziu, în formele unui naționalism democratic. Această tendință s-a opus însă dezvoltării unui sistem al drepturilor individuale de către Olanda și Anglia.

O altă consecință decisivă a emancipării ordinii politice de creștinism este modul în care instituțiile publice de învățământ și conținutul educației au devenit independente de religie. Dar aceste consecințe apar abia într-un stadiu ulterior al evoluției culturii seculare. În unele țări nu s-a ajuns până acum la eliminarea totală a educației religioase din școlile publice sau la desființarea facultăților de teologie din universitățile publice. Dar chiar și acolo unde aceste consecințe nu au fost duse până la capăt, religia nu mai este fundamentul educației publice, ci transpare doar ca o disciplină specializată în rând cu alte discipline și specializări. Dacă luăm în considerare și faptul că educația religioasă este mult mai preocupată să fie o introducere în religie, fiind adresată membrilor unei anumite biserici, decât să ofere informații despre doctrina creștină, despre originile ei și despre influența dominantă a creștinismului în formarea culturii europene, atunci nu este deloc surprinzător că, îndeosebi în secolul nostru, s-a înregistrat o scădere rapidă a cunoștințelor despre creștinism și relevanța sa fundațională de câteva secole pentru istoria culturii europene.

O altă consecință semnificativă pentru dezvoltarea culturii moderne seculare, care a decurs din emanciparea vieții publice de legăturile religioase, este dinamica autonomă căreia i-au dat naștere evoluțiile economice și influența ei dominantă asupra conștiinței culturale. După eliminarea restricțiilor bisericii, precum interzicerea canonică a dobânzii – restricție pe care, dintre bisericile reformate, calvinștii deja nu o mai respectau – și a ideii potrivit căreia activitatea economică nu trebuie să urmărească doar câștigul, ci trebuie subordonată unor scopuri în serviciul societății, a urmat perioada mercantilistă în care dezvoltarea economică a fost împiedicată de intervențiile statului. Biserica și-a putut extinde autonomia abia în cadrul regimului liberal aflat în plină formare. Prin asocierea producției industriale cu evoluția tehnologică și, în cele din urmă, și cu cercetarea,

autonomia dinamicii economice s-a intensificat și, odată cu ea, și influența pe care o are asupra sistemului social ca întreg. Chiar dacă această autonomie, care a constituit obiectul descrierii făcute de Marx capitalismului, a fost dirijată din nou, mult mai puternic, începând cu finalul secolului al XIX-lea, de condițiile politice și de scopurile sociale pe care le prescriau, semnificația dominantă a economiei a condus, în societatea seculară modernă, la o comercializare generală a activității culturale și, nu în ultimul rând, la o raportare consumeristă la cultură. Produsele culturale sunt comercializate, iar consumul de cultură este manipulat prin strategii publicitare. Această dezvoltare a schimbat treptat relația pe care o avem cu conținutul tradiției culturale: într-o manieră pozitivă, din perspectiva extinderii spectrului de preferințe individuale, și negativă, din perspectiva pierderii caracterului constrângător al conținutului tradiției culturale, deoarece atitudinea comercială privește acest conținut ca un bun de consum care poate fi oricând schimbat după bunul plac.

Nici religia nu este imună la pericolul comercializării. Acest lucru era evident încă din prima parte a secolului al XVI-lea, prin comercializarea indulgențelor, care a fost motivul celor nouăzeci și cinci de teze ale lui Luther. Cel mai recent scandal din jurul evangheliismului televizat în Statele Unite reprezintă un alt exemplu. Însă în ansamblu religia este mult mai puțin afectată de pericolul comercializării decât arta sau literatura. Aceasta înseamnă că suferă cu atât mai mult din cauza schimbării de atitudine față de moștenirea noastră culturală, care a apărut ca o consecință a comercializării. Căci caracterul constrângător al tradiției nu este în niciun alt caz mai puternic și inalienabil ca în religie. O persoană nu poate lua în serios problema religiei, și în special creștinismul, fără să se supună constrângerilor pe care aceasta le impune asupra vieții. Din acest motiv, o atitudine consumeristă față de tradiția culturală este fundamental incompatibilă cu viața religioasă.

Max Weber considera că secularizarea vieții culturale a fost cauzată, în primul rând, de represiunea¹ atitudinilor tradiționale și a

¹ Peter Berger, *A Rumor of Angels*, Doubleday Anchor Publishing, New York, 1969 (n. tr.).